

De Schommel

Colofon

ISBN: 978 94 6365 123 3

1e druk 2019

© 2019, Pauline van der Lans

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel
of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Vormgeving omslag: Wendela de Vries en Jan Kees Visscher

Foto omslag: Collectie Nederlands Instituut voor Militaire Historie

Foto auteur: Frederique Posthumus Meyjes

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

De Schommel

Pauline van der Lans

Met dank aan

Els van de Meent en Gerard Schaafsma

But I don't know why
but when it rains
it rains on me
the sky just opens
and when it rains
it pours

But I look up
and a rainbow appears
like a smile from heaven
and darling I can't
help thinking that smile
is yours

Patti Smith uit: Farewell Reel

Inhoud

Lillian	11
Gertrude	28
Sjaantje	48
Grace	69
Sien	81
Mylène	102
Ma Prem Sidhu	119
Verantwoording en bronvermelding	133

Lillian

Maandag 14 november 2005

Echt charmant stond het niet: legerkistjes onder een rokje en haar opa zou zeker bezwaar maken tegen de geringe lengte van haar truitje. Wil je ziek worden, zou hij vragen. Doe toch een hemd aan. Er zou een betoog volgen over de winters van vroeger, waarin mensen borstrokken droegen of kranten onder hun trui stopten om warm te blijven.

Lillian draaide een rondje voor de spiegel. Ze trok haar schoenen weer uit en verving maillot en rok door een spijkerbroek. Dat was beter. Het truitje bleef te kort, daar was niets aan te doen. Ze had geen langere. Jammer dan.

Haar opa had voorgesteld elkaar in Hotel 't Spijker in Beek te ontmoeten en daarvandaan naar de Ooijpolder te lopen. Ze zouden langs het kerkje van Persingen gaan en naar het Hollandsch-Duitsch gemeal. Op de terugweg trakteerde hij haar dan op een lunch in Hotel 't Spijker. Het leek hem verstandig om niet te hoog in te zetten en te beginnen in een zo min mogelijk geaccidenteerd gebied. Op een gegeven moment was ze vanzelf wel toe aan de Zevenheuvelenweg, maar daarvoor moest ze eerst getraind zijn. Ze nam het direct van hem aan. Hij was tenslotte de ervaren wandelaar.

Lillian werkte haar eyeliner bij en ragde met beide handen door haar haren. Terwijl haar klasgenoten zich druk maakten over gespleten haarpunten en highlights, was zij het enige meisje met kort haar. Het staat je goed, had haar opa gezegd. Hij vond dat ze op Mia Farrow leek, een of andere filmster van vroeger die ze steeds vergat te googelen.

Toen ze naar Hotel 't Spijker fietste, rilde ze. Het was frisser dan ze gedacht had.

De plannen voor het gezamenlijk wandelevenement waren op een impuls gebaseerd. Enkele dagen eerder zat ze met een glas cola op de canapé in haar opa's appartement en keek ze hoe hij op zijn hurken voor de boekenkast zat. Moeizaam, zoals oude mensen dat doen, stond hij op en hij bladerde in een dik boek.

'Dit boek handelt over Albert Speer,' zei hij. 'Kijk het maar even door.' Hij overhandigde haar het boek en wendde zich weer tot zijn kast.

'Ik heb in ieder geval het Neurenberg-proces op band,' zei hij. 'Maar ik zou zweren dat ik er ook boeken over had.'

Hij draaide zich om en keek haar over zijn leesbril aan.

'Weet je zeker dat je je werkstuk daarover wil schrijven? Het is erg aangrijpend allemaal. Kun je niet een ander onderwerp kiezen dat met de Tweede Wereldoorlog te maken heeft?'

'Weet u dan een niet-aangrijpend onderwerp dat met de Tweede Wereldoorlog te maken heeft?'

Haar opa schudde zijn hoofd en zette een boek terug in de kast.

'Daar heb jij weer gelijk in.'

Lillian stond op en liep naar de keuken om haar lege glas weg te brengen.

'Sophie Scholl dan, van Die Weisse Rose?' riep hij haar na. 'Of Hannie Schaft?'

Haar opa was ontzettend intelligent, tenminste, dat vond Lillian. Hij had enorm veel boeken en zijn kennis van de wereldgeschiedenis was immens. Hij beschikte over een prettige hoeveelheid geld omdat hij met een goede regeling bij de universiteit was weggegaan. Na de dood van zijn vrouw had hij hun huis goed kunnen verkopen en was hij in een prachtig appartement op het oude kazerneterrein getrokken.

Lillian gunde hem alleen nog een leuke vrouw. Dan sleet zijn verdriet om oma misschien een beetje en dan kon hij van die dingen doen die je deed als je een stel was. Als hij maar niet viel

voor dat kreng van een Dirkzwager, die arts van even verderop. Hij raakte maar niet over haar uitgepraat en elke keer als ze haar tegenkwamen, begon hij raar plechtig te doen en te slijmen.

Hij zag er nog goed uit, voor een opa. Lang, slank en sportief. Dat kwam ongetwijfeld van al dat wandelen. Dit jaar zou hij voor de zestigste keer meelopen met de Vierdaagse. Niet één keer had hij overgeslagen.

Lillian liep de woonkamer weer in, waar haar opa met vier open-
geslagen boeken aan de eettafel zat.

‘Ik heb hét idee voor je werkstuk,’ zei hij en hij schoof een stoel voor haar naar achteren. ‘Ga zitten.’

Lillian nam plaats en huiverde bij het zien van foto’s van ontred-
derde mensen tussen halfvergane gebouwen. Haar opa hield een
luchtfoto omhoog van het Nijmeegse stadscentrum, bespikkeld
met lege plekken.

‘Daar,’ wees hij aan, ‘zijn wij samen naar de film geweest. Zie je
die gapende leegte? Dat is dus jaren zo gebleven. Hier zit nu Lux
en daar de bibliotheek.’

Lillian probeerde zich te oriënteren en ontdekte de
Mariënburghkapel als enig houvast in het braakliggende terrein.
Haar opa vertelde over de propvolle binnenstad met zijn steeg-
jes en *gassen*. Het prestigieuze treinstation met het fraaie plein
en de kiosk waar je leuke meiden kon ontmoeten. Het Keizer
Karelplein met zijn brede boulevards naar Parijs’ idee, de Van
Schaeck Mathonsingel met zijn grandeur. ’t Was allemaal weg.
Allemaal gebombardeerd in de Tweede Wereldoorlog.

Lillian zag de laan met bomen voor zich waar ze doorheen fietste
op weg naar het station. Het Keizer Karelplein dat altijd druk
was omdat de aankomende auto’s voorrang hadden.

‘Die rotmoffen ook,’ zei ze.

‘Rotmoffen? De Amerikanen zul je bedoelen.’

Hij sloeg met een klap een van de foto boeken dicht.

‘Amerikanen? Maar die kwamen ons toch juist bevrijden?’

‘Het was een fout,’ zei hij. ‘Het was een vergissing. Nijmegen ligt zo dicht bij de grens dat ze dachten dat ze boven Duitsland waren.’

Haar opa gaf haar de boeken liever niet mee. Hij hield ze het liefst in zijn eigen bibliotheek. Wel mocht ze uiteraard altijd langskomen om erin te kijken en om aan haar schoolopdracht te werken. Maar voor écht oude foto’s moest ze naar het stadsarchief, zei hij. Hij zwaaide onhandig naar haar in de hal en ze zag hem zoals ze hem nog nooit eerder had opgemerkt: een slungelachtige gestalte in een slobberbroek en een trui met versleten ellebogen. Ze keek naar hem en toen ze hem daar zo zag staan, wilde ze ineens heel erg graag dat hij gelukkig was. Ze voelde zich een klein meisje dat een aanloop nam om gierend van het lachen in zijn armen te springen. Net zoals vroeger zou hij haar opvangen, rondzwieren en op de kapstok zetten. Maar als je zestien was, gaf je niet meer direct toe aan wat je wilde. Dat wil zeggen, als je zestien was, was je op een andere manier impulsief.

‘Als ik nou komend jaar eens met je meeloop met de Vierdaagse,’ hoorde ze zichzelf zeggen. ‘Dan kun je me tijdens het trainen alles vertellen.’

Haar opa stond al op haar te wachten bij de ingang van Hotel ’t Spijker. Hij zwaaide naar haar en liep haar tegemoet.

‘Is dat niet wat aan de frisse kant?’ vroeg hij en hij wees naar haar middel.

Lillian gaf hem een arm en via een woonwijk staken ze de doorgaande weg tussen Nijmegen en Kleef over en kwamen ze in de rust van de Ooijpolder terecht. Een wandeling waarin ze informatie kreeg voor haar werkstuk viel binnen de vrije studieruimte die sinds kort op haar school was ingevoerd.

Zwijgend liepen ze naast elkaar. Het nylon van zijn rugzakje ritselede tegen zijn ski-jack. Zelf had ze geen bagage bij zich. Alles wat ze nodig had zat in haar jaszakken: haar mobieltje, sleutels,

wat losse euro's en Labello. Haar Easy Blue-pasje zat veilig achter het ritsje van haar binnenzak. Ze snapte al die meiden niet die constant met allerlei kekke tasjes rondliepen. Allemaal ballast. Een tasje is een soort sieraad, reageerden ze verontwaardigd als ze er wat van zei. Lillian haalde diep adem. Het rook naar mest en kou en ze dook dieper in haar jas. Ineens draaide haar opa zich op zijn hakken om en liep hij langzaam achteruit terwijl hij met samengeknepen ogen de lucht boven zich aftastte. Hij stond stil en keek om zich heen. Vertwijfeld wees hij naar boven.

'Daar kwamen ze vandaan,' zei hij, 'die Amerikaanse vliegtuigen waar ik je over vertelde.'

Lillian ging naast hem staan en zag het heuvellandschap van Beek en Ubbergen in de verte oprijzen. Zelf stonden ze in het laaggelegen polderlandschap. Haar opa draaide een kwartslag en gebaarde van oost naar west.

'Zie je de Waalbrug?'

Lillian knikte.

'Ze kwamen vanuit het noordoosten, vanuit Arnhem, en vlogen over de Ooijpolder de stad in. Binnen twee minuten veegden ze de hele binnenstad van de kaart: de Sint-Stevenstoren, de Broerstraat, de Houtstraat, je weet wel, met dat aardige antiquariaat, de Oude Varkensmarkt en de Zeigelbaan ...'

'Varkensmarkt?'

'Dat is nu Plein 1944. Ook de Zeigelbaan bestaat niet meer. Het Zeigelhof nog wel, en ook de Piersonstraat en de Karrengas zijn net gespaard gebleven.' Hij zuchtte. 'En het station, dat heeft me toch een voltreffer gekregen.'

Het duizelde Lillian. Ze zou de plattegrond van de stad moeten zien om een beter beeld te krijgen.

'Echt een sliert van oost naar west door de stad,' ging haar opa door.

Ze liepen verder en passeerden het kerkje van Persingen waar

op het omliggende grasveldje een aantal koeien stond te grazen. Twee hieven hun kop op en keken hen nieuwsgierig aan.

Lillian stak haar handen in haar jaszakken en omklemde haar Labello. Haar hoofd zat vol met beelden van de brandende binnenstad en ze had moeite met haar oriëntatie. Ze werd zo opgeslokt door de bommenregen over de stad, dat ze de grijze bouwvier niet aan had zien komen.

‘Hij doet niks!’ riep een mollige vijftiger met een *college shawl*.

‘Braaf maar Gideon. Kom maar bij het baasje.’

De hond schuurde met zijn poten over haar opa’s ski-jack en snuffelde vervolgens aan de soldatenkistjes van Lillian.

‘Is het geen fraaie herfstdag?’ vroeg de man. ‘Wees maar niet bang, hij doet echt niets.’

Haar opa veegde de modderstrepen van zijn jack.

‘Ik was mijn kleindochter net de toedracht van het vergissingsbombardement aan het uitleggen,’ zei hij.

Het gezicht van de man betrok.

‘Ach,’ zei hij en hij keek om zich heen.

‘Het was toen wel minder bewolkt dan nu. Helaas, haast ik mij te zeggen. Als het niet zo helder was geweest dan was er niets gebeurd.’

Gideon rende een weiland in.

‘Het was nou juist de pest dat het op grote hoogte zo bewolkt was,’ ging haar opa verder en hij keek omhoog. ‘Daardoor hadden ze geen benul meer van waar ze waren.’

De man knikte. ‘En door die beroerde oostenwind waardoor ze steeds meer richting Nederland geblazen werden.’

Hij gaf haar opa een hand en stelde zich voor. ‘Cohen is de naam.’

‘U heeft er verstand van, van die rampzalige dag.’

‘Mijn moeder heeft het van nabij meegemaakt.’

Gideon rende blaffend door het weiland.

‘Haar broer is tijdens het bombardement omgekomen,’ ging hij door. ‘Triest. Net twaalf jaar.’

Lillian vroeg zich af hoe het was om nietsvermoedend rond te lopen in een stad die van het ene op het andere moment onder vuur genomen werd. Dat je dan net in een pashokje bij H&M stond, dropjes jatte bij Jamin, kerstkaarten kocht bij Expo, parfum uitprobeerde bij The Body Shop en dan ineens: wham! Een splinterbom in je lijf, of zo'n brisantbom die je een krater in zoog. Of dat je niet geraakt werd maar overweldigd door rondvliegend puin. 'Eeuwig zonde van ons prachtige stadscentrum,' peinsde de man. Haar opa pakte Lillian bij haar schouder en duwde haar naar voren.

'Dit is mijn kleindochter,' zei hij. 'Ze maakt een werkstuk voor school over het bombardement.'

De man gaf haar een hand waarbij hij alleen haar vingers vastpakte. Lillian voelde hoe haar pink tegen haar wijsvinger gedrukt werd en trok zich los.

'In dat geval moet je eens met mijn moeder gaan praten. Ze woont in zo'n nieuwbouwhuisje in de Piersonstraat.' Hij grabbelde in zijn binnenzak.

'Zij was zestien en zat op school in de binnenstad. Ze heeft het allemaal meegemaakt en ze heeft geholpen met het zoeken naar mogelijke overlevenden. Heb je pen en papier, dan schrijf ik haar telefoonnummer voor je op.'

Lillian pakte haar mobiel.

'Zeg maar,' zei ze en ze sloeg het genoemde nummer op.

De man floot op zijn vingers en Gideon spurtte naar hem toe.

Lillians opa keek omhoog.

'Moet je je toch voorstellen dat wij hier toen gestaan hadden,' zei hij. 'Dinsdag 22 februari 1944, een frisse zonnige dag. Je staat gewoon met elkaar te praten. De hond dartelt in het weideland en een vroege merel laat zijn riedel los. Plotseling wordt de conversatie verstoord door zestig geallieerde vliegtuigen. Eerst gaan ze in de richting van Duitsland en steek je je duim naar hen op. Daar gaan onze bevrijders! Op weg naar de vij-

and. Je hebt het er met elkaar over: wat zullen ze gaan doen? De Messerschmidtfabriek in Leipzig een kopje kleiner maken? De kogellagerfabrieken in Halberstadt en Bernburg platgooien? Nog geen uur later komen ze terug. Weer wil je hen bemoedigend toejuichen, benieuwd naar de acties die ze ondernomen hebben. Tot je verbazing zie je de bommenluiken opengaan, je kunt niet geloven wat je naar beneden ziet vallen en nog voordat tot je doordringt wat er gebeurt, is de skyline van de stad vertroebeld door rookpluimen en dendert het gedreun van de bombardementen zelfs op deze afstand door je lijf. Je staat te trillen op je benen en dan zie je ineens dat de toren van de Sint-Stevenskerk een knik maakt en langzaam, heel langzaam, naar beneden stort. Het lijkt onmogelijk, maar toch hoor je het: het geschreeuw en gekerm. Zelfs het geknetter van de likkende vlammen draagt tot ver in de Ooijpolder en je houdt je handen over je oren, je wilt het niet horen. Je benen lijken wel pudding. Daar sta je dan en behalve dat je langzaam begint te beseffen dat zo ongeveer je hele stad is uitgemoord, dringt die ene vraag zich op. Die vraag die je jezelf en ook anderen niet wil stellen. Nu niet en ook de jaren na de oorlog niet. Wat bezielde onze vrienden in godsnaam om ons zo te grazen te nemen?’

Meneer Cohen was op zijn hurken gaan zitten en kroelde Gideon op zijn kop.

‘En dan meteen na het bombardement de berichtgeving van de Duitsers,’ ging haar opa door. ‘De Nederlandse regering in ballingschap zou de Amerikanen zogenaamd toestemming gegeven hebben. Waarom? Welke regering zou haar eigen land bombarderen? En dan die aanplakbiljetten in de stad met afbeeldingen van vliegtuigen met vallende bommen en de tekst: “Van je vrienden moet je het hebben”. Zelfs van de begrafenis van de slachtoffers wilden ze een mediaspektakel maken.’

Met gebalde vuisten keek hij grimmig in het niets. Zijn haar zat in de war en hij zag lijkbleek. Lillian wilde naar hem toe gaan,

haar arm om zijn middel slaan en hem zachtjes door elkaar schudden, maar ze kon zelf ook niet bewegen. In gedachten zag ze de stad omgeven door rook en al waren de vliegtuigen uit het zicht, wie zei dat ze niet weer terug zouden keren?

De man stond op en snoot zijn neus. Hij knikte naar Lillian en legde zijn hand op de bovenarm van haar opa. Langzaam verwijderde hij zich, Gideon draafde voor hem uit.

Behoedzaam opende ze haar opa's rugzak. Ze stond vlak achter hem en zou hem aan kunnen raken. Als ze omhoog reikte, zou ze zijn haar zogenaamd weer in model kunnen brengen. Maar ze deed het niet. Ze pakte een flesje water, dronk twee slokken en bood hem het flesje aan.

Lillian keek om zich heen en zag twee vrouwen van een jaar of veertig fluisterend in gesprek met dezelfde archiefmedewerker die haar de map met foto's gegeven had. Aan de lange tafel waar ze aangeschoven was, waren meer mensen aan het werk. Een grijze man zat over een stapel vergeelde papieren gebogen en mompelde in zichzelf. Verderop zat een punker in een notitieblok te schrijven en naast Lillian bladerde een jongen met wild uitstaande blonde haren in een boek over het Goffertstadion. Hij kauwde op zijn pen en af en toe schreef hij iets op. Zijn onderarmen waren overdekt met gouden haartjes en om zijn linkerpols prijkten vale gevlochten leren armbandjes. Om zijn rechterpols droeg hij een horloge en een versleten toegangsstrookje van Lowlands. Als hij zich bewoog kwam Lillian een lichte geur van zweet en kokosshampoo tegen. Zijn huid was glad met op de wangen wat lichte stoppels. Hij had iets van een stoer meisje maar was toch een jongen. Een jaar of vierentwintig schatte ze hem.

De archiefmedewerker kwam op haar af en gaf haar een boek.

'Misschien staat hier ook nog iets van uw gading in,' fluisterde hij.

'Vooral technische informatie, maar wellicht heeft u er iets aan.'

Lillian bedankte hem, wierp een blik op de inleiding en werd

meteen gegrepen door de term Big Week. Ze boog zich over het boek en begreep dat de plannen voor het bombardement al in oktober 1943 waren gesmeed. Onder codenaam Operation Argument wilden de Engelse en Amerikaanse luchtmacht in een week tijd de Duitse vliegtuigindustrie volledig om zeep helpen. Ze werkten nauw samen vanaf de Amerikaanse legerbasis in Zuid-Engeland en kozen ervoor om overdag te vliegen omdat de doelen dan duidelijker te zien waren. Een *visual mission* heette dat. Het had te maken met de voorbereidingen op D-day: als de Engelsen en Amerikanen eenmaal heer en meester waren in het luchtruim, konden ze veel makkelijker in Normandië aan land komen.

Kokos.

Lillian plantte haar ellebogen op tafel en legde haar handen op haar oren.

Operation Argument begon op 20 februari 1944 zonder succes. Ook de volgende dag vielen de resultaten tegen omdat er veel te veel bewolking was. Wat ook meespeelde, was dat de vliegtuigbemanning uit onervaren jonge jongens bestond die net klaar waren met hun opleiding. Net zulke jongens als de kokosjongen waarschijnlijk, dacht Lillian en ze zag hem voor zich, zittend in een bommenwerper, zijn haren geplet onder zijn helm. Hij had een vliegeniersbril op en morrelde aan allerlei knoppen. Lichtjes begonnen te flikkeren en wijzers sloegen uit. Via een radioverbinding had hij contact met de basis. Zelf was ze ook piloot en ze zat in een bommenwerper naast hem op de startbaan. Met een simpele druk op de knop konden ze onderling contact hebben. Dat had ze wel eens in een film gezien. Als ze dan een berichtje afsloten zeiden ze 'Roger'.

De meteorologen van de vliegbasis gaven door dat het vandaag, dinsdag 22 februari, wederom bewolkt was, maar dat het in de loop van de dag aan de overkant van de Noordzee zou opklaren. Met ronkende motoren stonden de bommenwerpers klaar. Ze